

Kruno Pranjic

PRISTUPNA BESJEDA FRANCUSKOJ PROSVJETITELJSKOJ ENCIKLOPEDIJI (ili: Predgovor »Enciklopediji nad enciklopedijama«)

SAŽETAK. Članak prvo ima podnaslov pokraćen s razloga ekonomije izraza, naslov metaforičan i simboličan ne-skrivene (biblijske) intertekstovne evokacije (*Predgovor „Enciklopediji nad enciklopedijama“*); tu se raspravlja upravo o onome na što upućuje naredni, zapravo izravan i cjelovit naslov s početka tekstovne inicijacije: — *Izdavačka pristupna besjeda za Enciklopediju ili rezonirani Rječnik Znanosti, Umjetnosti i Obrta*, Paris 1751. Pošto su ovlaš prikazana *curricula vitae* dvojice protagonista, d'Alemberta i Diderota, intelektualnih musketara, spomenute neke sličnosti i razlike u značajevima im i ukusima (okrnivši tek životopisne pojedinosti uza koje se prisjetiti jedne francuske tradicije simbolizirane u izreci — *cherchez la femme* = „ženski prsti“) rasprava zadire u srčiku enciklopedijskog koncepta epohe (Prosvjetiteljstva): ulančenosti naših spoznaja vezanih za sjećanje, maštu ili razum, odakle da potječu Povijest, Umjetnosti (slobodne i mehaničke) i pojedinačne Znanosti.

Zaključak je gotovo čuđenje: sretna li (francuskoga) čitatelja kadra da bez ikakva posredstva iščita tekstove od pred dvjestačetdeset (240!) godišta; tu se uzorkovito očituje pravi smisao jezične standardizacije/stabilizacije! Lijepo li konzervativne funkcije: osiguranje prijenosa jednoznačne informacije preko vjekova!

Zapravo, naslov je tekstualno potpun tek u ovoj neekonomičnoj ali akribičnoj verziji:

— *Izdavačka pristupna besjeda za Rezonirani rječnik Znanosti, Umjetnosti i Obrta* (izvorno, francuski: *Discours préliminaire des éditeurs pour l'Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*) Paris M.DCC.LI.

Diderot, Denis (1713—1784) spisatelj i d'Alembert, Jean Le Rond (1717—1783) matematičar i filozof, dvojac su enciklopedijskih musketara koji, 1745, potaknuti naručenim francuskim prijevodom i adaptacijom engleske *Cyclopaedia*-e E. Chambersa, započeh žiganteskno sažimanje povijesti ljudskoga duha. U ciglu dvadeset i jednu godinu (od 1751 do 1772) taj napor svijetu je priuštio sedamnaest svezaka enciklopedijskoga teksta folio-formata s dodatkom od jedanaest svezaka ilustracijskih gravira.

Kuriozum je, makar i digresivno, pripomenuti kako je revolucionaran već rečeni izdavački naum da se ukoriči probrano/prebrano sveznanje — naum bio popraćen: te moćnim otporima — ali i moćnim potporama; izdašnim novčanim nadarbinama — pa uskratama; cenzurom; sudskim zabranama; uglednim objedama; zapljenama; paljevinskim prijetnjama i presudama... A najkurioznija je anegdota kako je prve zalihe enciklopedijskih knjiga (u kojoj tisući primjeraka) spasla — *cherchez la femme!* = tražite ženu!! Čuvena je francuska izreka koja hoće reći kako se posvuda i posvagda gotovo u svemu mogu naći »ženski prsti« (ako ne alkova). Naime, u samome početku izdavanja Enciklopediju je spasio zagovor dame — Jeanne Antoinette Poisson, bolje znane kao ro-ko-ko-ko-ko-ta: M-me de Pompadour, kraljeve (Louis XIV) *maitresse en titre* = naslovne draga-

ne-ljubavnice-milosnice-suložnice koja se prema našim enciklopedistima i njihovu djelu ponijela uzorito mecenatski zahvaljujući svojim društvenim vezama do najvišeg mjesta...

Francuska recentna kulturna historiografija bilježi da je 78 (paginirano rimskom minuskulom kao u izvorniku što je: lxxviii) stranica *Pristupne besjede* redigirao samo jedan od dvojice iz našega dvojca: mladi, D'Alembert; no ono *redigirao* ne isključuje Diderotova koautorstva; jer, fr. rédiger lat. *redigere* ne znači samo napisati i sastaviti već i pisamski oblikovati prema zadanu predlošku; uostalom, i sam naslov je množinski: *Discours préliminaire des éditeurs* = *Pristupna besjeda izdavača* = jedninski: *d'éditeur* = izdavača.

Pa prvo što se daje zamijetiti u toj *Besjedi* jest bez iole okolišanja deklarirana namjena/namjera enciklopedijskoga podviga: da budne u *funkciji progressa*. Rezonirani taj rječnik morao sam ostaviti imenovan galicizmom — *rezoniran* s razloga ekonomije izraza, a i stoga što bi ga prijevodnom verzijom učinio zalihosnim i entropijskim: rasudni, na dokazima zasnovan, obrazloženi, teorijski produbljen, na razložitosti utemeljen i t. sl. Rječnik, a što sve (i još većma) *raisonné* značenjski supsumira.

A šta mu dođe ona uporišna, ona ključna riječ navedenog mikrokonteksta — *progres*?

Poput knjiga što imaju svoj usud, jednako tako i *habent sua fata...* riječi, *id est* (=to jest): *verba*.

Pomozimo si ter se utecimo leksikografiji inherentnu postupku — definicija u glavu: *progres*, n.m., lat. *progressus* = 1. napredak, postupan rast bilo u dobru ili lošem smjeru; 2. postupna transformacija k boljemu; 3. prirodan i postojan napredak čovječanstva ka većim/višim spoznajama/znanjima i punijoj sreći. (*sic!*?)

Da, ali *progres* je jedna od onih riječi što su ideologizacijski kapacitirane te značenjski uprav orvelovski novgovorno ispražnjene, što su porabnom čestotom, zloporabom čak, čak prostituirane svevši se na nulti stupanj i svoje obavjesnosti i svoje izražajnosti. U enciklopedijskim tekstovima, primjerice, i progresu se, i svim drugim riječima slična usuda može vratiti oteto djevičanstvo, jednoznačnost, istoznačnost u svakoj čestitoj uporabi prosto im naprosto uslišivši kao vapaj za resemantizacijom.

Držim da ne bi bilo zgorega, niti da bi bilo s viška ako primetnemo po detalj-dva: biografski, karakterni i — nazovimo ih: idejni ili svjetonazorski — koji bi nam još prisnije prikazali našu dvojicu enciklopedista u njihovim sličnostima i razlikama.

Biografski: D'Alembert je niska socijalnog porijekla, nahoče i posvojče, no — ipak školovan — rânū je slavu stekao sa svoje ženijalnosti u matematici; u Francusku akademiju ušao je sa svega 23 godine, još joj postavši i doživotnim tajnikom — pa je mogao »tjerati« lukrativnu egzistenciju neženje i glavnog animatora u salonu M-elle de Lespinasse.

U suvremenoj francuskoj, enciklopedijskoj, biografiji D'Alembertovoj, stoji da je bio dijete naravi (*enfant naturel*), jednako kao što se za Mademoiselle de Lespinasse, a bio joj je silno privržen, bilježi da je bila dijete ljubavi (*enfant de l'amour*); nigdje kraja francuskoj galantnosti i stilizacijskome raffinementu: u kojem se to jeziku ovako pomno i istančano imenuje izdanak »nezakonite« ljubavne veze? I po drugi put: u životu čuvenog enciklopedista — *cherchez la femme!*

Ni Diderot ne bje aristokratskoga porijekla već sin obična nožara, no velika novčara; vrsno obrazovanje u jezuita nije nastavio očekivanom reguliranom profesijom nego se odao studioznom samoobrazovanju u filozofiji i matematici — rekli bismo — »za svoju dušu« — te zato srednje životareći, osobito nakon ženidbe s jednostavnom šveljom, kurbureći s jadnim i neredovnim honorarima od pisanja.

Karakterni (detalji): D'Alembert je, obeshrabren teškoćama oko izdavanja Enciklopedije, u p6 projekta prestao (1758) suradnjom sve prepustivši Diderotu; no zato je glatko odbio zamamne pozive dvojih evropskih vladara: Friedricha II. da predsjednikuje berlinskoj Akademiji znanosti, i Katarine II. da joj bude kćerin kućni učitelj (dakako: uz izdašnu naknadu, no ni to ga nije bilo privuklo).

Diderot pak, istina: dovršivši Enciklopediju, odazvao se upornim zivkanjima iste Carice, pa je tako proboravio u Rusiji do godinu dana potvrdivši Voltaireov mu nadimak *Pantofil*, Sveljub, ništa mu nije bilo strano! Vidi se to osobito u obilatoj ostavštini od korespondencije, gdje su najintrigantnije stranice u pismima što ih je revnosno upućivao svojoj trajnoj prijateljici (*amie*) gospođi Sophie Volland. (I opet: *cherchez la femme!*)

Zajedničko je i D'Alembertu i Diderotu da su bili silni causeuri, vatreni diskutanti, obojica osobe magnetske privlačnosti kadre da općine i podvrgnu svakog sugovornika silinom svoje sugestivnosti... da su imali zamjeran dar odana prijateljavanja u miksturi cinizma sa bezazlenošću, skepticizma s egzaltacijom.

Idejni iliti svjetonazorski (detalji): D'Alembert je vjerovao u evoluciju i znanstveni progres na način filozofskog si antiskolastičkog prethodnika, Engleza Francisa Bacona, »obnovitelja znanosti«, dakle način materijalistički niječući mogućnost da se spozna apsolutna istina.

Ni Diderot nije uspostavio koherentna filozofijskoga nauka: čas je deist, čas materijalist završivši u vrsti panteizma gdje se uspostavlja srodnost među bićima i stvarima, a i život kao i smrt smatra dvama vidovima jednoga te istog realiteta.

A selektivnim paljetkovanjem tek pokojih načelnih a reprezentativnih zrnaca iz koncepcije dvaju nosilaca novovjeka *Enciklopedije nad enciklopedijama* može se izdvojiti kapitalna i fundamentalna ideja-vodilja o uzajamnosti, postojanosti i ulančenosti, tj. logičkoj povezanosti i na opća načela svedljivih svih ljudskih spoznaja — potjecale one iz sfere znanosti ili iz sfere umjetnosti; k tomu se daje dodati da su obojica žestoki oporbenjaci svakome fanatizmu, da u ime *progrsa* (koji da će se ostvariti i u sferi socijalne ekonomije) odbacuju sve nadmene autoritete i sterilnu tradiciju. Priznati je: koncepti su to i dan-danas trajno poticajni, nasljedovanja dostojni a branjivi i budućnosno.

Već na samom početku *Besjede* pomno se elaborira tema o koristi i o pravu, pa se veli kako svaki član društva nastoji za se uvećati korisnost što se iz njega, tj. društva vuče pri tom bivajući prisiljen da u drugome suzbija revnost jednaku svojoj; no svi da ne mogu imati jednakog udjela u prednostima, premda svi na to imaju isto pravo. Pa se onda jedno toliko legitimno pravo krši pravom barbarske nejednakosti zvane zakonom jačega kojega nas primjena izjednačuje sa svijetom životinjskim... I tako da se rada potlačenost. A tlačenje što je jače, ono se nestrpljivije podnosi jer ljudi osjećaju da ih je samo nešto nerazumno moralo podjarmiti. Odatle da proizlazi poimanje nepravde, zatim poimanje moralnog dobra i zla... pa ako zakoni što su ih ljudi stvorili ne mogu dokinuti tlačenja, a ono mogu barem zagatiti stečenom idejom o pravednome i nepravednome, pak prema tome idejom o moralnoj naravi naših čina...

D'Alembert je anticipatorski imenovao novu znanost — Znanost priopćavanja ideja (*La Science de communication des idées*) koja da se iscrpljuje time da se uvede reda u ideje same; ona — veli — još treba da nauči da svaku ideju izrazi na način što jasniji te da usavrši znakovlje kojim jč, ideju, izriče...

Ne doimlje se manje snažno ni ova ideja:

— Nama nije dovoljno što živimo sa svojim suvremenima... mi ujedno želimo da živimo sa svojim nasljednicima kao što smo živjeli sa svojim predšasnicima. Tu je porijeklo

Historije koja nas sjedinjuje s proteklim vjekovima uprizorenjem njihovih poroka i vrlina, njihovih spoznaja i zabluda, a naše prenosi budućim vjekovima. *Tu se učimo da ljude cijenimo samo po dobru koje čine, a ne po velebnome sjaju što ih okružuje!*

Razlikovanje Znanosti od Umjetnosti: Spekulacija i praksa da čine glavnu razliku koja Znanost razlučuje od umjetnosti. Međutim, valja priznati — nastavlja se — da se često ne zna koje ime dati većini spoznaja gdje se spekulacija (*alias*: apstrakcija) spaja s praksom (*alias*: empirijom). Lučenje pak Umjetnosti na liberalne (*Les Arts libéraux*: književnost, glazba, likovne umjetnosti, graditeljstvo) i na mehaničke (*Les Arts mécaniques*, tj. tehničke vještine s obrtima uključivo) s pridavanjem superiornosti prvima — višestruko je neopravdano... jer — drži naš enciklopedist — bit će da uprav u obrtnika (bilo manualnih ili industrijskih proizvođača) valja potražiti najdivnije dokaze duhovne pronicivosti...

Opći sustav Znanosti i Umjetnosti (genealoško ili enciklopedijsko stablo naših spoznaja) vrsta je labirinta, krivudava puta gdje se duh angažira a da baš i ne poznaje smjera kojega mu se držati...

Vrlina autokritičnosti (ili skeptične suzdržanosti) u suđenju ogleđa se i u ovome: da bi se stablo naših spoznaja moglo, rečeno je: moglo oblikovati diobom na prirodne i otkrivene, korisne i ugodne, spekulativne i praktične, na očite-izvjesne-vjerojatne-osjetne, na spoznaje o stvarima i na spoznaje o znakovima i tako u nedogled... više smo nego uvjereni — priznaje se — o arbitrarnosti koja prevladava u sličnim diobama, a da bismo vjerovali da bi naš sistem bio jedinstven ili najbolji.

Jer: Majdan erudicije i činjenica neiscrpjiv je; njihova da se supstancija iz dana u dan povećava novim stečevinama bez grdnih muka. Usuprot tomu Majdani uma i otkrića posve da su male protežnosti; umjesto da tu naučimo čega nismo znali — misli se — silnim naukovanjem postizemo tek to da poboravimo i ono što mišljismo da znamo. Stoga da erudit biva isprazniji od filozofa ili čak i od pjesnika: jer, duh pronalazački uvijek je nezadovoljan svojim pomacima budući da vidi ponad toga...

Jednu ćemo tanahnu mislenu sofistikaciju (o razumu i ukusu) ne tek kraćeno posredovati, ne parafrazirati već izravno citirati označiv joj završetak u rimskoj minuskuli (kao je, uostalom, ispaginirana cijela *Pristupna besjeda*); ovu:

— Sve ima svoje redovite revolucije, mračnjaštvo će završiti vijekom prosvijećenosti. Danje će nas svjetlo jarče osupnuti pošto neko vrijeme budemo provesti u tami. Ona će biti poput vrsti anarhije, zlosretne same po sebi, no tu i tamo korisne činom svojeg nes-tanka. Pa ipak, čuvajmo se toga da poželimo užas kakve revolucije; barbarstvo traje vjekovima, pričinu se kao da smo u svom elementu; razum i dobar ukus budu i produ. (*Ivij*).

Impozantno je i prosto-naprosto silno — čak! — imponira koliko su naši sastavljači nepretenciozni usrdno upozorujući kako rječnici poput ovoga enciklopedijskog, nikako nisu za kontinuirano čitanje, već da su prikladni tek za konzultiranje te da oni ne mogu odmijeniti Knjigā onima koji idu za tim da se obrazuju... Projekt skraćivanja, svođenja na nekoliko svezaka svega što su ljudi do u naše doba otkrili u Znanostima, u Umjetnostima, trebalo bi s pomoću dobrih sažimaka da nas od-tereti, liši potrebe da prebiremo po tolikim pustim knjigama čiji su autori jedino valjano jedni druge poisprepisivali... Izmaštati je kolike se samo „niš”koristi” lektire možemo tako od-tarasiti. Mislili su, a tako i rekli, naši enciklopedisti (dvojac D’Alembert—Diderot) da bi bilo vrijedno imati Rječnik koji bi bilo moguće konzultirati u svemu što se tiče svih Umjetnosti i svih Znanosti,

pomogalo koje bi jednako opslužilo one koji u sebi čute odvažnost da rade oko obrazovanja drugih, kao i da pouči one koji se obrazuju sebe radi.

A suradnici im odreda bjehu bili učenjaci /umjetnici čuveni sa svojih talenata... i svaki se bavio samo onim u šta se razumio, o čemu je bio kadar da prosuđuje razborito ne presežući u područje drugoga niti se petljajući u štogod čega nikad nije naučio... Istinabog, ovakav je plan, ispunjavan — dakako — smanjivao zasluge izdavača na malo šta, no mnogo je pridonio savršenstvu ukupnoga podviga od posla; mjera dovoljno steknute slave bila: zadovoljena Javnost.

Iskazana svijest o tome da kemijski proces kakav u opisu niukoliko ne bi trebalo da ima isti ton kao opis drevnoga kazališta, primjerice; niti da bi rukotvor nekog bravara valjalo prikazivati istim tonom kao i propitivanje nekog teologa o kakvu dogmatskome problemu — svjedočanstvo je o tome da je kriterij stilske (poli)funktionalnosti intuitivski i koncepcijski postojao *avant la lettre* (tj. prije negoli je takvim bio imenovan i opisan); rečeno je još bilo da svaka stvar ima svoj kolorit te da bi brkanju raznorodnosti vodilo kad bi se izrazom sve svodilo na ma koju jednakolikost. Pa ipak, dopušta se, da postoje kvalitete koje mogu biti zajedničke svim enciklopedijskim jedinicama: stilska čistoća, jasnoća i točnost do u tančine! Postupati suprotno rečenome — znači zapadati u monotoniju, u neukus, a to da su neodvojive popratne pojave svake stilizacijske razvučenosti.

Gle koincidentne činjenice: rasprave o Slobodnim umjetnostima (*Arts libéraux*: pjesništvo, slikarstvo, kiparstvo, glazba, graditeljstvo) umnažaju se u beskraj, „književna republika” njima je preplavljena — danas kao i nekoć. A količno njih — pitaju naši enciklopedijski pristupni besjednici — daje česa odistinski izvorna? koliko ih se samo utaplja u nahrupi riječi... Izvan je dvojbe — zaključuje se — da bi bolje bilo pisati manje a pisati bolje (*écrire moins & écrire mieux*, p. *lxiv*). Pa se dalje umuje: kako je „carstvo” Znanosti i Umjetnosti svijet dalek svakom neukom pojednostavlivanju, svijet u kojem se danonice zbivaju otkrića; važno je da se zajamčuje ono što je istinsko, zaprečuje što je lažno... Podatke je navoditi, iskustva usporodivati, metode smišljati samo da bi se genije pobudio na otvaranje neznanih putova, e da bi uznapredovao do novih otkrića... Postignu li to, pravi se duhovi neće baviti onim što se znalo prije njih... Ljudi pohlepni za slavinošću a lišeni genijalnosti, kojima se lako drznuti da stare sisteme proglašuju novim idejama, ubrzo će — misli se — biti razobličeni... Stoga da u Enciklopediji svakoj problemskoj građi valja dati primjeren prostor, valja nastojati oko bitnoga, beznačajnosti zaneamarivati te izbjegavati dosta raširenu manu, a ta je: silno upinjanje oko budčega što ne zavređuje više od jedne riječi, dokazivanje čega što se uopće ne osporava, obrazlaganje čega što je posve jasno...

Što se „Mehaničkih umjetnosti” tiče, one se tako, umjetnostima, nazivaju analogno s već pobrojanim, tzv. liberalnim, a aktualno im je značenje: tehničke vještine, obrti, (industrijski) proizvodi; istost imenovanja potječe od latinskog etimona gdje leksem *ars* (isto kao i francuski mu derivat *art*) izvorno označivaše i umjetnost, i umijeće, i vještinu, i njima proizveden izdjeljak; prerazni proizvodi, dakle, bilo manualni ili strojni, utvrđuje se, pojavno su i te kako rašireni, a tako slabo autorski opisani, minorizirani čak. Naši su se urednici pobrinuli da u njihovoj Enciklopediji suradnici za „proizvodne” struke, za vještine i umijeća imadnu isti rang i dignitet kao i suradnici tradicijom ustoličenih Znanosti i Umjetnosti i njihovih odvjeta.

Izdavači se, predgovorno, „pristupno-besjedno” spominju svih i svega što im je bilo na pomoć pri Poslu; spominju i državnu potporu, ali i otpore neprijatelja što nastojahu, a zalúdu da Djelo zaguše i prije rođenja; u punom dostojanstvu, izvan spletaka i klikaštva,

stoje pobrojani autorski suradnici koji za svoj trud, mar i žar „ne čekaju druge naknade do zadovoljstva da su valjano služili svojoj domovini” (*sic!* p. *lxxviii*).

Svoj Rječnik (Enciklopediju) D’Alembert i Diderot ne uspoređuju s drugima, sa sličnim, rado priznajući da su im, svi, bili od koristi, ali da se njihov posao nije sastojao u tome da obezvređuje ičiji (drugi). Ovoj uzor-etičnosti slijedio je svjestan rizik kritičkog iskušenja: na čitalačkoj publici je da ih prosuđuje; no pouzdanja daje distingviranje među publikom čitalačkom i publikom pričalačkom koje da — pod izvjesno — nisu istovetne.

U izdavačkoj obavijesti za dopunske sveske naši urednički enciklopedički respektivni protagonisti formulirali su nekoliko sudove visoke kognitivne vrijednosti, pa bi ih — držim — kao zapamćenja valjane pouke i zavještajne poruke vrijedjelo izravno navesti; stoga evo:

— Svojstvenost je Znanosti, ma šta rekli mrzovoljni nipodaštavatelji, to da ljude vodi k vrlini, sreći. Uvećati ukupnost njihovih znanja, znači pridonijeti tomu da se oni učine boljima, da im se otkriju nova izvorišta radosti. Jednako je stajalište s kojega nam je promatrati i književne tvorevine; u vremenu u kojem su ljudi od pera na tako usrdan način prionuli radu na velikim ciljevima političkoga društva, oni zavređuju vrlo naslov dobrotvora domovine i čovječanstva. Takva je naša izravna svrha glede objave ovog Djela koje je plod gorljive revnosti i naobraženosti velikog broja nacionalnih i inozemnih Učenjaka, najistaknutijih u strukama koje su obrađivali. (p. *lxxix*)

Doista, D’Alembertov i Diderotov podvig ima projektivna obilježja na našu sinkroniju: izaziv je to za komplementarnošću, prožimanjem čak, Znanosti, Umjetnosti i Tehnologije; pragmatična je provedba jednakovrijednosti metropolskih suradnika sa suradnicima iz tzv. provincije (Pariz naprama Montpellieru, Metz, Dijonu, Brestu...); internacionalizacija suradnje u projektu i izvedbi Enciklopedije dokaz je liberalizma i tolerancije, pa su uz „indigene” u suradnji angažirani i „alogeni” autori, uz Francuze Nijemci, Švicarci, Britanci...

Još je jedno i napadno i naknadno čudo vezano uz aktualnu recepciju već dobroano dvoipostoljetnih tekstova Enciklopedije nad enciklopedijama: da čovjek pozavidi suvremenome Francuzu što mu je jezik isti istacati s jezikom: gramatički, sintaksom, vokabularom i stilistički isti s jezikom D’Alembertovim i Diderotovim te njihovih suradnika i suvremenika. Stamenost jezične postojanosti rasprostire se u svoj punini prijenosa istoznačne komunikacijske vrijednosti. Kontinuitet komunikacijske stabilnosti bez okrnute obavjesnosti nepatvoren je ideal dugovan konzervatorskoj funkciji standardizirana jezika kadra istovrijednost poruke očuvati tečajem vjekóva. Tomu je, dosad, tako s francuskim jezikom veličajne prosvjetiteljske Enciklopedije.

AVANT-PROPOS À L' »ENCYCLOPÉDIE DES ENCYCLOPÉDIES«

RÉSUMÉ. L'article ci-devant présenté a son premier soustitre, abrégé pour des raisons d'économie, titre métaphorique et symbolique à l'évocation intertextuelle non-camouflée (*Avant-propos à l'„Encyclopédie des encyclopédies”*); l'article traite justement ce qui indique son titre suivant, en effet intégral et direct, au commencement de l'initiation textuelle: — *Discours préliminaire des éditeurs pour Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*, Paris M. DCC. LI. Après avoir passé en revue *curricula vitae* des protagonistes, D’Alembert et Diderot, deux mousquetaires intellectuels, leur similarités et différences en goût et en caractère (en effleurant les positions où il fallait se rappeler d'une tradition bien française symbolisée en — cherchez la femme) le traité touche au coeur de la conception encyclopédique de l'époque (des Lumières): l'enchaînement de nos connaissances selon la mémoire, l'imagination et la raison, d'où proviennent l'Histoire, les Arts (libéraux et mécaniques) et les Sciences particulières.

La conclusion de l'article peut surprendre: heureux lecteur (français) qui puisse lire des textes d'il ya deux cents quarante (240!) ans sans aucun intermédiaire; le bon sens de la standardisation/stabilisation linguistique offre là un modèle! Jolie fonction conservative: assurer le transfert d'information sans équivoques à travers des siècles!